

O ZAPISANIH PRIMERIH URADNE SLOVENŠČINE IZ 16., 17. IN 18. STOLETJA*

Med drobnimi zapiski in daljšimi rokopisi od poznega srednjega veka dalje, ki so se nam ohranili in ki nam pričajo o sprva dokaj skromni, pa vendar pomembni pismeni rabi slovenskega jezika, so poleg daleč najštevilnejših verskih besedil razmeroma dobro zastopani zapisi iz uradne in sodne rabe slovenščine. Takšna uradna besedila v slovenščini so vsebinsko in oblikovno dokaj raznolična. Posegajo v razne oblike pravniskega slovstva od prevodov in priredb zakonov (Gorske bukve) do citatov v sodnih zapisnikih. Doslej je bilo evidentiranih in objavljenih že lepo število takšnih besedil in drobcev. Pomemben pregled nad tem vse bolj množočim se gradivom je prinesla jubilejna razstava Arhiva Slovenije od 8. do 17. februarja 1971 in njen katalog *Slovenščina v dokumentih skozi stoletja*.

Kakor pa se je tovrstno znano gradivo že precej namnožilo in se z vse bolj temeljito zastavljenim preučevanjem arhivov še množi, pa je bilo doslej deležno le v omejenem obsegu potrebnih znanstvenih raziskav in strokovnih osvetlitev, čeprav se je z njim ukvarjalo več ved. Prvo se je zanj zainteresiralo jezikoslovje, in to zlasti v času, ko se še ni izvilo iz filologije. Najstarejša pravniška besedila zanimajo jezikoslovje kot redki dokumenti o stanju slovenskega jezika tik pred njegovo uporabo v knjigi, besedila iz kasnejše dobe pa zaradi posebnega besedišča, ki ga le redko najdemo v drugovrstnih knjigah in rokopisih. Tako so zapiski uradne slovenščine jezikoslovcu predvsem vir za zgodovino slovenskega jezika. V temeljito jezikoslovno analizo posameznih besedil pa so se naši lingvisti doslej le redko spuščali; najobsežnejši tovrstni poskus je razprava Vatroslava Oblaka *Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja* (LMS 1887, str. 259—315).

Za odkrivanje tega gradiva pa imajo gotovo največje zasluge zgodovinarji, ki so pri svojih arhivskih raziskavah našli večino znanih uradnih zapisov slovenščine in jih večinoma tudi sami publicirali. Žal pa zgodovinarji pogosto niso videli potrebe po ustreznih zgodovinskih komentarjih k najdenim besedilom in so se zadovoljevali s skupimi pojasnili. Izjemne so zgledne objave besedil s komentarjem, kakršna je Milka Kosa *Slovenske prisege loških in blejskih kmetov iz prve polovice 17. stoletja* (GMDS 1941, str. 71-4).

Ker gre za pravniške tekste, je razumljivo, da so se zanje zanimali pravni zgodovinarji. Vendar je bilo njihovo preučevanje doslej usmerjeno predvsem v dva

* Uredništvu JIS je poslal pravni in kulturni zgodovinar dr. Anton Svetina zanimive primere uradnih zapisov v slovenščini iz 17. stol., ki jih je odkril pri pregledovanju nadškofijskega arhiva v Ljubljani. Te zapise je najditelj opremil z opombami o okoliščinah nastanka in z vsebinskimi pojasnili. Čeprav gre za gradivo, ki je zlasti vsebinsko zanimivejše od doslej objavljenih podobnih uradnih zapisov v slovenščini, saj nudi vpogled v zasebno življenje naših prednikov, ni kazalo ponavljati ustaljene prakse v objavljanju takšnih besedil, posebej ker revija doslej še ni objavila starih tekstov. Tako sem predlagal, da bi se teksti, ki jih je odkril dr. Anton Svetina, z najditeljevim komentarjem vred vključili v pregledni članek, ki bi opozoril na stare slovenske pravniške tekste v celoti in na z njimi povezano problematiko. S pristankom dr. Svetine in uredništva sem se sam lotil tega ne preveč hvaležnega dela.

problema, na presojanje mesta slovenščine v uradih oziroma na sodiščih, še bolj pa v tekste, povezane z našimi ljudskimi sodišči oziroma sojenjem na vinskogorskih zborih. V obe smeri pravnozgodovinskega raziskovanja je doslej vidneje posegel samo Metod Dolenc, v prvo zlasti z zgodnjo študijo *Dvoje slovenskih levdskih priseg* (ČZN 1911, str. 33—46) in s sintetično razpravo *Pravnozgodovinska študija o prisegi pri Slovencih* (ZZR 1940, str. 44—86); izmed številnih študij in razprav o slovenskih ljudskih sodiščih, ki pomenijo pravo domeno Dolencevih pravnozgodovinskih raziskav, pa je treba opozoriti na sintetično razpravo z izdajo tekstov *Gorskih bukev* (Lj. 1940).

Literarno zgodovino so ohranjena pravniška besedila iz starejših časov zanimala predvsem glede na vključevanje novih posvetnih panog v slovensko pismenstvo. Pri tem mislim na literarnozgodovinske priročnike in večja sintetična dela iz starejše književnosti, ker se doslej literarni zgodovinarji z izjemo Mirka Rupla niso ukvarjali s podrobnejšim študijem posameznih besedil. Starejše zgodovine slovenskega slovstva so ta pravniška besedila iz starejših obdobij znatneje upoštevala zaradi kulturnozgodovinskega pomena, kakršnega imajo zaradi pomanjkanja literarnih tekstov v tistih časih. Naša novejša literarna zgodovina pa zaradi vse bolj intenzivnega luščenja literarnih potez in stilnega razvoja v starejši književnosti posveča tem zunajliterarnim tekstom vse manj pozornosti ob izrazno zanimivejših in pestrejših verskih tekstih. Vendar mislim, da utegnejo ta pravniška besedila še vedno biti vredna pozornosti literarnega zgodovinarja, ki se ukvarja s starejšimi obdobji našega slovstva, še več, da njihova problematika v naši stroki še ni bila primerno zastavljena, kaj šele izčrpana. Predvsem menim, da literarni zgodovinar, tudi če išče v najstarejših obdobjih našega slovstva predvsem sledove hotenja po literarnem oblikovanju (in to je dandanašnji njegova prva naloga), ne sme zanemarjati širših kulturnozgodovinskih pogledov, ker sicer njegova razmotrivanja in sodbe obvisijo v zraku in skoraj nujno vodijo k predimenzioniranju nekaterih pojavov. Ker v starejših dobah našega slovstvenega razvoja med pisanimi in tiskanimi teksti komaj zasledimo kakšen poskus literarnega oblikovanja, mora naše zanimanje seči preko namenskih literarnih oblik verske književnosti tudi na povsem zunajliterarna področja, kakršno so tudi pravniški teksti. To pa tembolj, ker med njimi tudi zasledimo vsebinsko zanimive in izrazno sveže tekste. Ob tem pa se odpira še vprašanje pismenske tradicije teh besedil oziroma gojenega uradniškega jezika in stila. Tu pa bi bilo treba pretresti najprej posamezne ustaljene oblike tovrstnega pismenstva pri nas, tako glede na njihovo funkcijo kakor tudi na formalno zgradbo.

Ker pa imajo pravniški teksti širši kulturnozgodovinski pomen samo v nekih obdobjih in so le za tiste čase vredni pozornosti slovstvenega zgodovinarja, je treba najprej ta obdobja določiti in tako razmejiti naše zanimanje za tovrstne tekste. S samega literarnozgodovinskega stališča je moč skrajno mejo upoštevanja postaviti v osemdeseta leta 18. stol., ko s pojavom resnejših in številnejših poskusov v pesništvu in dramatikii začenja naša prava literarna zgodovina. Začetki pa so podani s samim ohranjenim gradivom, torej z najzgodnejšimi pravniškimi besedili iz prve polovice 16. stol. Torej gre za nekako tri stoletja, v katerih so vrste in oblike uradniškega pismenstva doživele nekakšno ustaljeno rabo, zanimiv formalni razvoj in pomembno geografsko razširitev. Hkrati pa je zanimivo, da se tako zamejeno razdobje pokriva tudi s pravnozgodovinsko periodizacijo.

Janko Polec je v razpravi *Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja* upravičil svojo zamejitev in podal osnovne karakteristike izbranega časovnega izseka glede na organizacijo sodstva na Slovenskem tako: »Izza Maksimilijana I. so od konca 15. stoletja stremeli vladarji bivših avstrijskih dežel, da izenačijo v svojem ozemlju ne le stanovsko, marveč tudi teritorialno razcepljeno pravo. Odtod živahno prizadevanje vladarjev, izdati čim več pokrajinsko, običajno ljudsko pravo uničujočih zakonov in ustvariti kolikor možno centralno urejene, vsaj več pokrajin obsegajoče sodne instance in oblasti, ki bi zajamčile enakomerno uporabo pisanih zakonov. S tem stremljenjem se je deloma križal napor deželnih stanov, ki so tudi zahtevali zakonov, a iz nekaterih nagibov, ki so bili nasprotni onim vladarjev, namreč da ohranijo v zakonodaji po državnih zakonih ogrožene deželne običaje, posebnosti in privilegije. Odtod tudi mnogovrstnost sodišč, ne le po stanovih, marveč tudi po načelni organizaciji, takih, nastalih iz starih sodišč z demokratsko, ljudsko ustavo in onih z državnimi organi ali vsaj pod pretežno državnim vplivom. Tako so bila v tej dobi še stara ljudska sodišča. Gosposko, ograjno sodišče* ima začetkom še zelo »ljudski« značaj, a ga vendno bolj izpodriva učeno sodstvo; poleg tega sodišča dobiva vedno več vpliva deželno glavarstvo — katero ima sicer stanovske organe, ki se pa postavljajo čimdalje bolj pod državnim vplivom, — in notranje-avstrijska vlada kot državno organizirano vrhovno sodišče. Koncem te dobe, v prvi polovici 18. stoletja, sta se gosposko, plemiško ograjno sodišče in deželno glavarstvo kot sodna instanca popolnoma združila v državno organizirano deželno sodišče. Šele ko je v 18. stoletju moč deželnih stanov popolnoma opešala, je državno izenačujoče zakonodajstvo in sodstvo z državnimi sodniki zmagalo ter so se sodne instance poenostavile. Zato pa je sodstvo v dobi od 16. do 18. stoletja še tako razcepljeno in tako zelo težko pregledno.« (ZZR 1928, str. 117, 118.)

Kot zaključeno pravnozgodovinsko obdobje pojmuje ta čas s širših pravnih kriterijev Metod Dolenc v svoji *Pravni zgodovini za slovensko ozemlje* (Lj. 1935, str. 192—482). Ustrezno poglavje (najobsežnejše v knjigi) nosi naslov Od nemške reformacije do kraja francoske revolucije. S tem poglavjem se v glavnem vsebinsko pokriva oddelek Fevdalizem novega veka v *Pravni zgodovini Slovencev* (Lj. 1961) Sergija Vilfana, le da so tu mejniki postavljeni nekoliko nazaj v zgodovino. Vilfan namreč razmejuje dobo »nekako od srede 15. stoletja do prve polovice 18. stoletja« (str. 279). Takšna zamejitev je utemeljena tudi v politični in gospodarski zgodovini. To je doba vladarskih prizadevanj po absolutni monarhiji, ki se proti koncu obdobja tudi uresničujejo, doba postopnega uklanjanja moči plemstva, doba denarnega gospodarstva in začetkov industrije v okvirih fevdalnega reda (prim. B. Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda IV*, Lj. 1961, str. 3, 4).

Nas pa to obdobje zanima predvsem z gledišča jezikovne politike in sodne prakse glede uporabe oziroma neuporabe slovenskega jezika. Tu je treba najprej opozoriti na uradne tendence k absolutizmu stremečega vladarja. Cesar Maksimilijan I., čigar vladanje na nemškem prestolu in hkrati tudi v njegovih dednih deželah, v katere je bil vključen pretežni del slovenskega nacionalnega prostora, sodi

* Ograjno sodišče je Polčeva oznaka za plemiško deželno sodišče. Termin je nastal kot prevod nemškega pojma das Schranngericht. Dolenc je uporabljal oznako ograjno sodišče. Gl. ZZR 1928, str. 129.

nekako v začetek obravnavanega obdobja, se je menda v mladosti naučil slovenščine od svojega učitelja Celjana Tomaža Prelokarja (J. Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, Celovec 1910—1916, str. 298). Vendar njegova naklonjenost slovenskemu jeziku in Slovencem, ki jih je takrat nekaj zasedalo dvorne službe, očitno ni imela nobenih praktičnih posledic v upravi naših dežel. Še vedno je v Avstriji kot uradni jezik imela najvišjo veljavo latinščina, ob njej pa se je začela uveljavljati nemščina. Kako daleč je segala uporaba slovenščine v uradnih zadevah in sodstvu, ko se je pač morala uporabljati tam, kjer stranke niso znale drugega jezika, je za tisti čas še tvegano trditi, ker se od takrat še ni ohranil noben dokument v slovenskem jeziku. Najbrž pa je imela slovenščina že takrat podobno, če ne ugodnejšo vlogo, kakor po odloku njegovega naslednika v vladanju naših dežel Ferdinanda I. Ferdinand je namreč za avstrijske dežele izdal 8. avg. 1555 odlok, s katerim je prepovedal uporabo latinščine v upravi in predpisal za uradni jezik nemščino. (A. Fischel, *Das oest. Sprachenrecht*, 1910², str. XX; cit. po M. Dolenc, *Dvoje slovenskih fevdskih priseg*, ČZN 1911, str. 45). Tega odloka se je v deželni upravi držala tudi Kranjska, kjer je bilo ljudi v neslovensko materinščino zelo malo. Deželni odbor je npr. leta 1590 zavrnil vlogo, ki jo je v italijanščini napisal grof Thurn, češ da se mora v sodnih zadevah posluževati le nemškega jezika (A. Dimitz, *Geschichte Krains III*, Lj. 1875, str. 477).

Kljub takim tendencam pa so takratna oblastva in sodišča morala upoštevati dejstvo, da pretežna večina Slovencev ni razumela nobenega drugega jezika razen svojega. Med takimi je bilo tudi dosti meščanov in celo nekaj plemstva, kakor lahko sodimo vsaj po ohranjenih obrazcih fevdnih priseg, čeprav je že takrat plemstvo na splošno veljalo za nemško. Tudi ni bilo ustreznega šolstva, ki bi lahko tako stanje bistveno spremenilo. Zato se je večina sodnih obravnjav vsaj pri nižjih sodiščih morala opravljati v slovenščini, čeprav so se zapisniki in protokoli pisali v nemškem jeziku, v cerkvenem sodstvu pa še v latinščini. Tako je npr. v skladu z novimi predpisi v sodstvu že pred letom 1489 uvedel stiški cistercijski samostan stalno odvetniško službo, za katero je bilo potrebno znanje slovenščine (I. Grafenauer, *Slovensko uradovanje v preteklih stoletjih*, Čas 1916, str. 249, 250). Enako je dokumentarično izpričano slovensko obravnavanje v nižjem cerkvenem sodstvu, podrejenem oglejskemu patriarhu, s pritožbo kranjskih deželnih stanov iz leta 1544 (prav tam, str. 248, 249). Slovenščina pa je zašla včasih tudi v sodne zapisnike in druge uradne spise, in sicer sčasoma vse pogosteje. Zato tudi lahko govorimo o pravniških besedilih in o slovenskem uradnem jeziku, ker iz ohranjenih zapiskov lahko razberemo, kakšna slovenščina se je uporabljala v sodni praksi.

Kakšno mesto pa je slovenščina zavzemala v sodni praksi in v uradnih spisih, naj ponazorimo s sodbami, ki so nastale ob neposrednem preučevanju arhivskega gradiva. Pravni zgodovinar Metod Dolenc, ki je imel bogate izkušnje z obdelovanjem arhivskega gradiva zemljiških gosposk in ostankov ljudskih sodišč po Dolenjskem, je o vlogi slovenščine pri njih sodil tako: »Pisano uradno slovenščino zasledimo le tam, kjer se to drugače nikakor ni dalo napraviti, pa še to le v primerih skrajne potrebe. Saj je jasno, da se je s kmetom Slovencem v uradih moralo slovensko govoriti. V toku 18. stoletja je bilo seveda pred sodišči nebroj pravnih s prisegami slovenskih strank, ki nemški sploh niso umele. Ali le prav malokrat najdemo v teh starih spisih besedilo prisege, še redkeje pa

v slovenskem jeziku zapisane prisege. Biti so morali pač prav posebno tehtni razlogi, da se je sodišče odločilo, dati slovenskemu jeziku vsaj to borno mesto v uradnih spisih.« (Nekoliko uradnih spisov s slovenskimi jezikovnimi drobtinami iz 18. stoletja, ČZN 1931, str. 101, 102.)

Nekoliko ugodnejši vtis je dobil Modest Golia pri pregledovanju gradiva v ljubljanskem nadškofijskem arhivu: »Res je in se ne da zanikati, da je bila nemščina, in v manjši meri italijanščina ter latinščina, pisarniški in občevalni jezik izobražencev. Vendar moramo vedeti, da je bilo njihovo število takrat tako pičlo, da so se številčno skoraj izgubili med drugim prebivalstvom. Tudi niso živeli izolirani od domačega prebivalstva in niso pozabili svojega materinega jezika — slovenščine, ki so jo gotovo govorili v družinskem krogu, medtem ko so se v uradih posluževali literarno izoblikovanih jezikov pač zaradi obče navade in ker jim je bilo v njih koncipiranje gotovo mnogo lažje. Vse tiste uradne zadeve, ki so presegle ozko pisarniško poslovanje in se tikale širšega kroga prebivalcev, neveščih pisarniškega jezika, pa so se obravnavale vsaj ustno v domačem jeziku. To velja zlasti za sodne razprave in pravna dejanja, pri katerih so sodelovali tudi izvenpisarniški ljudje. Imamo namreč dosti dokazov, da so ti uradniki neposredno zastavljali vprašanja v domačem jeziku, ne pa po tolmaču; odgovorov na vprašanja niso zapisovali v izvorniku, temveč so jih spet prevajali nazaj v pisarniški jezik.

Poleg take rabe slovenščine v uradnem poslovanju so prevajali tudi daljše uradne spise, ki so se tikali širšega kroga prebivalcev, pa niso bili namenjeni za trajno uporabo, temveč samo za enkratno. Te so prevajali kar sproti in ustno domači upravni uradniki, ki se jim za to delo ni bilo treba posebej pripravljati, ker so pač znali oba jezika, in si zato prevodov tudi niso zapisovali. Zategadelj nimamo v ohranjenem arhivskem gradivu kaj prida slovenskih tekstov.

Zapisovali so prevode samo v tistih primerih, kjer je pravni akt kakorkoli obvezal posameznika ali skupnost, ki pa je bila nevešča pisarniškega jezika. Ta akt, ki je bil obojestransko razumljiv, je bil seveda boljši dokaz o prevzeti pravni obveznosti.« (Slovenica I, SR 1958, str. 130.)

Po teh splošnih razgledih v problematiki uradne slovenščine in njenih zapisov v 16., 17. in 18. stoletju preidimo k preglednim oznakam nekaterih najznačilnejših in najzanimivejših oblik pravniških zapisov v slovenščini, za katere imamo na razpolago nove, še neevidentirane in neobjavljene zglede.

Prisežni obrazci in besedila priseg

Prisežni obrazci imajo med našimi pravniškimi besedili najdaljšo tradicijo, zgodovina priseganja pa sega dosti dlje nazaj v našo zgodovino, še tja v čase rodovne ureditve in poganškega verovanja. Vendar sam izraz prisega ne kaže tako daleč nazaj. Iz časov, ko so se naši predniki pri izjavah in slovesnih obljubah še sklicevali na stara božanstva in verjeli v maščevanje naravnih sil ob krivem pričevanju ali prelomitvi obljube, sta se nam ohranila pojma zakletev in rota (rotiti se), ki pa sta že davno izgubila vlogo uradnega označevanja. Sicer pa nas tu zgodnja zgodovina priseganja pri Slovencih ne zanima, ker tudi še za ves krščanski srednji vek nimamo ohranjenih besedil za akte javnega izpostavljanja maščevanju nadnaravnih sil ob primeru neresnične izpovedi ali preloma obljube.

Najstarejšo zgodovino priseganja pri nas je raziskoval Metod Dolenc na omembah v zgodovinskih listinah ter o tem pisal v razpravi *Pravnozgodovinska študija o prisegi pri Slovencih* (ZZR 1940, str. 44—70) in v poljudnem članku *Priseganje oddavnaj do današnjih dni* (Vodnikova pratika 1941, str. 49—51, 54). Nekatera Dolenčeva izvajanja je korigiral in dopolnil Josip Mal v študiji *Rota — staro-slovenska prisega* (GMDS 1941, str. 58—64).

Pojem »prisega« je mlajši od zgoraj navedenih in je najbrž nastal v krščanskem srednjem veku. Metod Dolenc ga je poskusil tako razložiti: »'Prisega' je nedvomno slovanskega porekla, nastala pa je tako, da je prišla do izraza prispodoba dejanja, ki je spremljalo slovesno izjavo: kdor je prisegal, ta je izgovarjal neke predpisane besede in pri tem opravil hkrati telesno kretnjo: z roko je, klečé ali stojé, segel po posvečenem predmetu, npr. razpelu, križu, evageliju, in vprav ta predmet k sebi pritegnil, najrajši na srce, v poznejši dobi se vsaj dotaknil omenjenega predmeta. Tista kretnja prisegajoče osebe podkreplja v prispodobi sklicevanje na Boga, češ Bog naj ji odreče vsako pomoč za primer, da bi prisega ne bila resnična. Pri tem načinu priseganja gre že za krščansko miselnost, take prisege si pred pokristjanjenjem ne bi mogli zamisliti.« (Vodnikova pratika 1941, str. 49.)

Potemtakem so bile s pri-seganjem v ožjem pomenu, torej z dotaknitvijo nekega posvečenega predmeta že vseskozi povezane tudi »neke predpisane besede«, neka iz primernih besed sestavljena formula oziroma prisežni obrazec, ki se je z nekaj konkretnimi podatki dopolnil za posamezen primer prisege. Ali so bili taki obrazci zapisani ali so se ohranjali po ustnem izročilu, ali so bili enaki in obvezni za širše področje ali so nastajali bolj ali manj sproti s prevajanjem tujejezičnih klišejev, o vsem tem je za čas srednjega veka težko ugibati, ker se iz tistega časa primeri takih obrazcev v slovenskem jeziku niso ohranili. Najzgodnejši primer zapisanih slovenskih prisežnih obrazcev predstavlja rokopis, ki ga je našel v kranjskem mestnem arhivu Janko Pajk in ga opremil s spremno jezikoslovno študijo *Stari rokopis Kranjskega mesta* (Program mrb. gimn. 1870, str. 25—43). Ker gre za najstarejši zapis slovenskih uradnih besedil, ki pa ni datiran in imamo doslej več ugibanj o času njegovega nastanka, se moramo ob tem vprašanju nekoliko pomuditi.

Pajk je v spremni študiji k objavi kranjskih priseg poskušal na osnovi rezultatov jezikovne analize, po načinu pisave in podobnih znakih ugotoviti čas, v katerem so bili teksti zapisani. Ker ni prišel do določnejših ugotovitev, se je končno zadovoljil s sklepom, da rokopis sodi v našo predlitterarno dobo, torej vsaj pred leto 1550. Eden glavnih razlogov za takšno postavitev končnega mejnika razdobja, v katerem bi zapis kranjskih prisežnih obrazcev utegnil nastati, je bilo dejstvo, da je rokopis pisan v gotici kakor prvi Trubarjevi knjigi. Te le pri Nemcih ohranjene srednjeveške pisave pa v poznejših slovenskih knjigah ni več, pa tudi v rokopisih je skoraj več ne najdemo. Davorin Trstenjak je v podlistku, izzvanem s Pajkovo najdbo in objavo, opozoril na možnost pritegnitve zgodovinskih dejstev za datiranje kranjskega rokopisa. V prisežnih obrazcih se namreč deželni knez imenuje tudi kralj. Opozoril je na dejstvo, da je bil kasnejši cesar Maksimilijan I. leta 1486 kronan za kralja in da mu je oče Friderik III »skoro izključivo prepustil vlado notranjeavstrijskih vojvodstev« (V katerem času je stari rokopis mesta Kranja pisan?, SN 1870, št. 95, str. 2). Pobudo je sprejel Pajk

in v *Primetkih k lanjskemu sestavku: »Stari rokopis Kranjskega mesta«* (Program mrb. gimn. 1871, str. 21—24) poskušal vsestransko analizirati možnosti, na katerega kralja, ki bi bil hkrati kranjski deželni knez, se utegnejo nanašati kranjske prisege. Razen Maksimiljana I. bi po njegovem prišel v poštev še njegov oče Friderik III., ki je bil izvoljen za rimsko-nemškega cesarja že leta 1440, z nemško kraljevsko krono kronan že leta 1442, s cesarsko v Rimu pa šele 1452. Omenil je tudi možnost Ferdinanda I., ki je bil od 1531 do 1556 nemški kralj, vendar se je opogumljen po Trstenjakovih in Radicsevih domnevah odločil za Friderika in in s tem povzdignil zgodovinsko ceno svoji najdbi. Kmalu za tem pa je Vatroslav Oblak ob preučevanju ljubljanskih obrazcev iz prve polovice 17. stoletja s primerjalno jezikoslovno analizo dognal, da med ljubljanskimi in kranjskimi obrazci ni bistvenih razlik: »Sodeč po našem rokopisu o rokopisu kranjskega mesta dvomim, da bi bil iz početka XVI. ali celo iz druge polovice XV. stol. Dozdeva se mi verjetneje, kolikor se da to določiti po jeziku, staviti ga v sredo XVI. stol. ali na konec tega stoletja.« (Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja, LMS 1887, str. 279.) Ob primerjavi s Stiškim rokopisom se mu je ta pozna datacija še okrepila. Po vseh teh domnevah se je Karel Glaser v svoji slovstveni zgodovini odločil za približno datacijo, da rokopis »spada v prvo polovico XVI. stoletja« (Zgodovina slovenskega slovstva I, Lj. 1894, str. 71). Takšno približno datiranje kranjskega rokopisa je sprejel tudi France Kidrič (Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti, Lj. 1929—1938, str. 9). O dataciji pa očitno ni bil povsem prepričan, saj je mogel misliti le na kranjske prisežne obrazce, ko je zapisal v drugi zvezi, da so »fiksirali ... semtertja prisežne obrazce, kakor že izza 15. stol.« (prav tam, str. 126). Datiranje v prvo polovico 16. stol. je utrdil na kratko Metod Dolenc: »Opozoriti je namreč treba, da velja prisega kralju Ferdinandu, ki je bil le do leta 1556. samo kralj, od tega leta dalje pa tudi cesar; dalje prisežna vzorca ne govorita še ničesar o tem, da bo priségavec ščitil katoliško vero (kar kaže na čas pred katoliško reformacijo ...). Slednjič je važno za določitev dobe postanka prisežnega vzorca, da je meščanska prisega za Kranj vsebovala tudi to, da priségavec ne bo oškodoval mesta na »aufschagkhig. zolech, mostninch«, a da je Kranj imel do srede XVI. stoletja pravico pobirati davščine, carino in mostnino.« (Pravna zgodovina za slovensko ozemlje, Lj. 1935, str 267.) Po vsem tem bi sodil, da je bila približna datacija kranjskega rokopisa v prvo polovico 16. stoletja dovolj tehtno podprta. Ker pa se v novejših literarnozgodovinskih knjigah pojavlja datiranje v prvo polovico 15. stoletja, torej po skrajnostnih ugibanjih Pajka (Zgodovina slovenskega slovstva I, ur. L. Legiša, Lj. 1956, str. 176; J. Pogačnik, Zgodovina slovenskega slovstva I, Mrb. 1968, str. 52), vendar brez dokaznega gradiva ali tehtnega sklepanja, je treba nekaj dejstev ponovno podčrtati.

Nemški cesar Friderik III, kot avstrijski nadvojvoda Friderik V. Habsburški, je podedoval notranjeavstrijske dežele, torej večji del slovenskih pokrajin, kot devetleten deček s smrtjo očeta Ernesta Železnega leta 1424, vendar je prevzel vlado šele ob polnoletnosti 1435 skupaj z bratom Albrehtom. Ta skupna last dednih dežel je trajala do Albrehtove smrti 1464. Medtem je bil Friderik 1440 izvoljen za nemškega cesarja in do kronanja v Rimu 1452 nosil formalno naziv kralj. V teh dvanajstih letih bi torej mogli biti zapisani kranjski prisežni obrazci; to pa je dvomljivo, če že ne nemogoče iz dveh razlogov, ker je bil Friderik ves ta čas kralj samo formalno, dejansko pa že cesar, saj je njegov predhodnik

na prestolu umrl že 1439. leta, in ker je imel v dednih deželah sovladarja, ki v prisegah ni nikjer omenjen. Če bi kranjski prisežni obrazci nastali takrat, bi verjetno v njih našli tudi sled o bojih med Friderikom in grofi Celjskimi (gre za boje v bližini Kranja, kjer so imeli Celjani posestva). Tako za postavljanje kranjskega rokopisa v prvo polovico 15. stoletja ne najdemo nobene trdne osnove.

Malo verjeten je tudi čas med leti 1486 in 1493, ko je bil bodoči cesar Maksimilijan I. nemški kralj še za življenja očeta Friderika in tudi namesto njega opravljal državniške posle. Kajti dejansko je habsburške dedne dežele podedoval šele po smrti Ferdinanda 1493, takrat pa je hkrati postal že tudi nemški cesar.

Tako nam preostane kot najverjetnejši čas za nastanek kranjskih prisežnih obrazcev doba med leti 1526 in 1556. Za cesarjem Maksimilijanom I. je nemško cesarsko krono in dedne habsburške dežele podedoval leta 1519 Karel V., ki je bil že od 1516 španski kralj kot Karel I. Vendar je že 1521. leta prepustil avstrijske dežele bratu Ferdinandu, ki je nosil naslov nadvojvode, dokler ni bil 1527 še ogrski in češki kralj. Naši prisežni obrazci bi lahko nastali torej že po 1527, verjetneje pa po 1531, ko je bil Ferdinand izvoljen in okronan tudi za nemškega kralja; ker je cesarsko čast in oblast nosil njegov brat Karel, se je komaj dalo slutiti, da bo Ferdinand kdaj postal tudi cesar, čeprav se je to zgodilo po bratovi smrti v letu 1556. S takšno zamejitvijo možnosti nastanka kranjskega rokopisa med leti 1527 in 1556 se ujema dejstvo, da je napisan v gotici, omemba pravic do davščin in mostnine in Oblakovi jezikoslovni razlogi. V tem okviru je najverjetnejši čas nastanka takoj po letu 1531, ko je prešla dejanska oblast v Nemčiji na Ferdinanda in so se najbrž morali temu dejstvu prikrojiti tudi prisežni obrazci.

Od tega časa dalje pa imamo sprva z večjimi, nato pa z vse manjšimi presledki vedno več ohranjenih prisežnih obrazcev in zapisov individualnih priseg, ki jih je moč tipološko razvrstiti v več skupin, tako po njihovi funkciji v javnosti in sodstvu, kakor po oblikovnih značilnostih.

(Se bo nadaljevalo.)

Lojze Krakar

Univerza v Frankfurtu

ŽUPANČIČEVA PESEM »TIHO PRIHAJA MRAK« V TREH RUSKIH PREVODIH

Bibliografija prevodov slovenskih leposlovnih del, objavljenih do leta 1971¹, navaja tudi tri ruske prevode Župančičeve pesmi *Tiho prihaja mrak*: prevod A. Durakova iz leta 1933², prevod S. Semynina iz leta 1957³ in prevod L. Martynova, ki je bil prvič objavljen leta 1961⁴, ponatisnjen pa dve leti pozneje⁵. Ker je ta pesem artistično značilna za Otona Župančiča, mojstra slovenske pesniške be-

O ZAPISANIH PRIMERIH URADNE SLOVENŠČINE IZ 16., 17. IN 18. STOLETJA

(Nadaljevanje in konec)

Tako glede na funkcijo kakor po obliki tvorijo posebno skupino prisežnih obrazcev vzorci za poklonitvene ali podložniške prisege. To so slovesne zaobljube, podane v obliki priseg, s katerimi so podložniki v najširšem pomenu besede obljubili deželnemu gospodu zvestobo in poslušnost. Takšno priseganje je bilo izključno moška zadeva in je bilo v navadi ob nastopu vlade novega deželnega gospoda, razen tega pa za posameznike, kadar so dosegli predpisano starostno dobo ali pa si pridobili posestvo v mejah oblasti, ki ji je bilo treba priseči. Takšna prisega ni pomenila uvajanja nekih novih obveznosti, ampak le potrditev že obstoječih in ustaljenih.

V skladu s fevdalnim pravom je nastala tako imenovana *fevdna prisega*, poklonitvena prisega vazalov. Čeprav pri nas prevladuje mišljenje, da je bila naša nekdanja fevdalna gospoda nemška ali ponemčena, nam ohranjeni slovenski obrazci za fevdne prisege pričajo, da je v naših deželah bilo tudi plemstvo, ki ni znalo drugega jezika razen slovenskega, sicer bi slovenski prisežni obrazci ne bili potrebni. Takšne obrazce za fevdne prisege objavljata in komentirata predvsem dve študiji, Metoda Dolenca Dvoje slovenskih fevdskih priseg (ČZN 1911, str. 33—46) in Frana Kotnika Dvoje slovenskih fevdnih priseg (ČZN 1913, str. 26—35). Najpomembnejši je prisežni obrazec v zaprisežni knjigi notranjeavstrijske vlade, ki se je ohranila v arhivu višjega deželnega sodišča v Gradcu. Obrazec je veljal za nekdanje notranjeavstrijske dežele Štajersko, Koroško in Kranjsko ter za pokneženo grofijo Goriško. Nemški obrazci v istem zborniku so namreč določeni za posamezne dežele in službe, slovenski pa je kakor italijanski splošen; potemtakem je vlada upoštevala možnost prisežnikov, ki govorijo slovenski jezik, iz vseh notranjeavstrijskih dežel. Ta zaprisežna knjiga s slovenskim obrazcem, ki se mu pridružuje tudi »bolj hrvaški« obrazec, najbrž za fevdalce iz vzhodnega obrobja Štajerske, je bila napisana za vlade cesarja Ferdinanda III. po letu 1637. Uporabljala se je še pod njegovimi nasledniki, kakor dokazujejo dostavki in popravki v tekstih, in to kljub temu, da je »že Leopold I. izdal generalni mandat z dne 13. aprila 1665..., da fevdskih priseg sploh ni treba« (Dolenc, cit. d. str. 44). Za vladanja Marije Terezije (1740—1780) je nastala celo nova zaprisežna knjiga notranjeavstrijske vlade, v kateri pa sta slovenski in »bolj hrvaški« obrazec združena v jezikovno mešano »slovensko ali hrvaško fevdno dolžnost«. Razen teh dveh prisežnih obrazcev za deželnoknežje fevde se nam je ohranila še fevdna prisega krškemu škofu iz leta 1653. Tudi ta prisežni obrazec ni pokrajinsko vezan, saj je imel krški škof vazale razen na Koroškem še na Kranjskem in Štajerskem.

* Glej opombo v JiS XVIII, 6, str. 193.

Slovenski obrazci za fevdno prisego imajo dvodelno obliko. Prvi del je nagovor, ki vsebuje celoten uradni naslov deželnega gospoda in dolžnosti vazala, njegov glavni stavek pa se glasi: »Vi boste obljubili inu perségli . . . nášimu gna-dlovístimu gospúdu . . . zvest inu pokóran biti . . .« (Dolenc, o. c. str. 35.) Skoraj enako v prisegi krškemu škofu: »Vi bodete . . . na vaše duše mesti obljubili nih firstovej svetlosti . . . pokorni ino strežejoč biti . . .« (Kotnik, cit. d. str. 32-3). Ta tekst je brala od vladarja oziroma škofa pooblaščen oseba, drugi, krajši del prisežnega obrazca pa je moral izgovoriti prisežnik sam s tremi dvignjenimi prsti desnice. Ta, drugi del prisežnega obrazca oziroma prisežni obrazec v ožjem pomenu se je npr. v krški prisegi glasil: »Vse le-tu, kulikaj je mene napred brano, obljubim jest . . . resnično ino terdno deržati.« (tam, str. 33.)

Podobno dvodelno zgradbo, pogosto s še bolj razširjenim prvim delom, so imele *prisege kmetov*. Doslej so bila najdena le besedila takšnih priseg iz škofjeloškega gospostva, pripadajočega škofiji v Freisingu (Brižinju) na Bavarskem, in iz blejskega gospostva škofov v Brixenu na Tirolskem, ki jih je objavil in komentiral Milko Kos (GMDS 1941, str. 71-4). Tu sta objavljena teksta priseg škofjeloških kmetov iz let 1615 in 1618 ter prisega blejskih kmetov iz leta 1629. Žal niso doslej najdeni nobeni podobni prisežni obrazci za kmete domačih zemljiških gosposk, da bi lahko sodili, ali je bilo zapriseganje kmetov pri nas splošno v navadi, ali pa so si z njim hotele zavarovati svoje posesti le oddaljene škofije, oplašene zaradi kmečkih uporov, ki so prizadeli tudi njihovo posest.

Med podložniške prisege sodi tudi *meščanska prisega*. Meščani so prisegali kadar jih je neko mesto sprejelo med svoje meščane. Pogoji za sprejem med meščane je bila polnoletnost domačih meščanskih sinov, za priseljene tujce pa daljše bivanje v mestu in nakup hiše, včasih pa še vrsta drugih zahtev, kakor npr. poroka z domačinko. Kdor je hotel postati meščan nekega mesta, je moral za to zaprositi, plačati potrebno vsoto denarja, po odobritvi mestnega sveta pa slovesno priseči. Priseganje meščanov je dokumentaristično izpričano za več slovenskih mest, besedila slovenskih prisežnih obrazcev pa so se ohranila le za Kranj in Ljubljano. Obrazec za prisego kranjskega meščana sodi med najstarejše ohranjene slovenske prisežne tekste, s katerimi smo se že ukvarjali. Prisežni obrazec za ljubljanske meščane se je s skoraj enakim obrazcem za mestne prebivalce, ki še niso bili sprejeti med meščane, ohranil v dvodelni rokopisni prisežni knjigi v dunajski univerzitetni knjižnici. O tem ljubljanskem prisežnem kodeksu sta najobsežneje pisala in objavila tekste Franc Simonič (*Prisege Ljubljanskega mesta*, LMS 1884, str. 196—220) in Vatroslav Oblak (*Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja*, LMS 1887, str. 259—289). Nastanek kranjske prisega smo določili nekako z letalom 1531, ljubljanska pa je nastala v ali po letu 1619, ko je nadvojvoda Ferdinand II. postal nemški cesar. Po obliki sta si kranjska in ljubljanska meščanska prisega podobni, na kar je pokazal že Oblak (cit. d. str. 279), precej pa se razlikujeta od podložniških priseg fevdalcev in kmetov. Obrazec za meščansko prisego je celovit prisežni tekst, ki obsega v glavni prisežni stavek vpletene naslovljence, ki jim prisega velja, in vse dolžnosti, ki jih mora meščan izpolnjevati. Kranjska prisega se obrača naravnost na deželnega gospoda, mestnega sodnika, mestni svet in mestno občino, ljubljanska pa samo »pruti gospudi Bogu, očetu nebeskimu«, ki mu obljublja, da bo pokoren deželnemu gospodu ter mestnemu županu, sodniku in svetu. Tako kranjski kakor ljubljanski meščan obljubljata »zvest, pokoren burgar biti« ter se

držati danih zapovedi in prepovedi. Nadaljnje obljube zadevajo posebna določila enega in drugega mesta ter varovanje mestnih koristi, zaključujejo pa se s ponovno splošno obljubo pokorščine, ki se v kranjski prisegi glasi: »... jenu vse to djati, koker enimu zvestimu burgerju pruti nega gospodšini pristoji jenu sliši«, v ljubljanski pa: »... se v le-tim vsim taku deržati, kakor se enimu brumnimu burgarju pruti njegovi gospošini spodobi«. Temu v ljubljanski prisegi sledi, kaj mora meščan vse storiti, preden se za vedno izseli iz mesta; ta vrinek je v skladu z ukazom Ferdinanda II. iz leta 1599, ko je bil še samo nadvojvoda, s katerim je hotel omejiti izseljevanje ljubljanskih meščanov (Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Lj. 1886, str. 17, 18). Kranjska prisega se zaključuje s stavkom: »Taku meni Bug pomagaj. Amen.« Skoraj enako ljubljanska prisega: »... kakor meni gospud Bug pomagaj na muj posledni dan inu ura. Amen.« Podobna zgradba obeh slovenskih prisežnih obrazcev za meščanske prisege, ki sta se nam ohranila s Kranjskega, pa tudi ponavljanje istih rečenic nam vzbujajo misel na obstajanje starejših slovenskih obrazcev za meščansko prisego, po katerih sta bila ohranjena obrazca prirejena, oziroma na neko tradicijo takšnih obrazcev.

Zunaj ozemlja nekdanje dežele Kranjske pa ne najdemo opore, da bi možnost take tradicije prisežnih obrazcev razširili tudi na druge slovenske dežele. Obe ohranjeni tržanski prisegi s Štajerskega sta mlajši in očitno prirejene po drugačnih, verjetno tujejezičnih starejših predlogah. Tekst tržanske prisege, ki je bila zapisana v tridesetih letih 18. stol. v Središču ob Dravi, je objavil Matej Slekovec (Kres 1882, str. 523), mozirsko tržansko prisego iz leta 1740 pa je objavil in komentiral Franc Kotnik (ČZN 1926, str. 133-7).

Skupaj z obrazci kranjske in ljubljanske meščanske prisege so se nam ohranili tudi prisežni obrazci za *službene prisege* mestnih funkcionarjev, uslužbencev in zakupnikov. Po zgradbi so ti prisežni obrazci podobni obrazcem meščanskih priseg, le da navajajo posebne dolžnosti določene funkcije ali službe namesto splošnih meščanskih obvez. Tako prisego je moral dati vsak mestni funkcionar, uslužbenec in zakupnik mestnega privilegija ob nastopu službe. Kranjski prisežni obrazci vsebujejo le prisego mestnega sodnika in prisego mestnih svetovalcev. Ker sta obe prisegi za najvišje mestne funkcionarje, ki so hkrati imeli tudi deželsko sodišče, torej sodišče za težje kriminalne primere na ozemlju med Kokro in Tržiško Bistrico do Karavank, zapisani v slovenskem jeziku, nam je to pomembno pričevanje, da so najvišje mestne službe še v prvi polovici 16. stoletja zasedali domačini, ki jim ni bilo treba znati drugega jezika. Pač pa je moral biti očitno nemščini vešč mestni pisar, ker so naslovi kranjskih prisežnih obrazcev zapisani v nemškem jeziku. Povsem drugače pa je bilo slabih sto let pozneje v Ljubljani. Tu nam zgolj nemške prisege v zborniku prisežnih obrazcev kažejo, da so morali obvladati nemški jezik vsi mestni funkcionarji, tako župan, mestni sodnik in mestni svetovalci, od katerih so bili nekateri posebej zapriseženi še kot blagajnik, pomočnik blagajnika, nadzornik bolnišnice, pomočnik nadzornika bolnišnice, davkarji in registrator. Enako je veljalo za mestne pisarje in slugo. Za nižje magistratne uslužbence, stražnike in biriče, kakor za zakupnike mestnik privilegijev, vinske in solne »merčune«, carinika pri »vodnih vratih«, pa tudi za mestne gozdarje in tesarje znanje nemščine ni bilo potrebno, kar dokazujejo samo slovenske ali slovenske in nemške prisege za te poklice in službe. Vzrok za te velike razlike v jezikovnih zahtevah med prvo

polovico 16. in prvo polovico 17. stoletja moramo iskati predvsem v uvedbi nemškega uradnega jezika z letom 1555, medtem ko se narodnostna struktura naših mest v tem času kljub večjemu dotoku zlasti italijanskih priseljencev ni bistveno spremenila. Za najvišje funkcionarje drugih naših mest in trgov nimamo slovenskih prisežnih obrazcev, izjema je le prisega središkega župana, ki pa je bila zapisana šele po letu 1763 (Kres 1882, str. 523).

Med službene prisega moramo uvrstiti še prisego davčnega prejemnika, ki je moral priseči zvestobo in poštenost kranjskim deželnim stanovom. Slovenski prisežni obrazec, ki je bil zapisan v prisežno knjigo dežele Kranjske 1661, je dvodelen kakor prisega fevdalcev in kmetov, tako da je prisežnik s kratkim prisežnim tekstom le potrdil, da bo izpolnjeval tisto, »kar je meni sedaj naprej držanu jenu branu« (N 1865, str. 60). Ni pa jasno, ali je bila prisega v splošnejši rabi, ali je bil slovenski tekst sestavljen samo za Petra Egra iz Kokre.

Preganjanje in iztrebljanje protestantizma v naših krajih je terjalo sestavo posebnega slovenskega obrazca za *protireformacijsko prisego*. Nastal je okrog leta 1600, sestavil pa ga je po vsej verjetnosti škof Tomaž Hren, ki je stal na čelu protireformacijskim verskim komisijam. Obrazec vsebuje obljubo zvestobe nadvojvodi Ferdinandu, je torej v prvem delu poklonitvena prisega, v drugem delu pa je verske narave in se glasi: »Pred usemi ričmi pak obene krive zapelavske lutriške zmote ali vere, ampak le same edine zveličanske svete karšanske jogerske katolske stare rimske vere se hočo deležen sturiti; zraven tiga tudi per obenim shodu ali ukupspravišču, v katerim bi se zuper to sveto katolsko pravo staro rimsko cerkov inu vero handlalu, govorilu ali rovnalu, se nočem pustit najti, ampak teh istih se hočem popolnoma ogibat, kakor meni gvišnu gospud Bug pomagaj inu usi nega lubi svetniki. Amen.« (N 1858, str. 211). Tudi prisežna obrazca za ljubljanskega meščana in ljubljanskega mestnega prebivalca sta vsebovala takšen protireformacijski vstavek, vendar v bolj strnjeni formulaciji.

Najštevilnejšo skupino ohranjenih zapisov slovenskih priseg in prisežnih obrazcev pa tvorijo *prisega iz sodne prakse*, namreč zapriseganje sodnih strank in prič. Najstarejši obrazec te vrste najdemo tudi med kranjskimi prisežnimi obrazci. Vendar to ni tekst za kranjskega meščana, prisegajočega kot priča na sodišču, da bo govoril samo resnico in se ne pustil zavesti ali podkupiti, marveč je to tekst nagovora sodnika na zapriseženega meščana, ki nastopa kot priča na sodišču. Sodnik opominja meščana na njegovo meščansko prisego in na dolžnost pričati po pravici, kar meščan na sodišču potrdi le s tem, da se z dvema prstoma dotakne sodniške palice. Najstarejši slovenski prisežni obrazec za pričo pred sodiščem je med doslej ohranjenimi tisti, ki ga je našel Matej Slekovec v osrednjem arhivu nemškega viteškega reda na Dunaju, nastal pa je leta 1570 v komendi tega reda pri Veliki Nedelji na Štajerskem:

»Jaz N. prisežem v tom imeno Očeta ino Sina i svetega Duha, da jaz hočo to pravo božjo pravico ino resnico, na katero sem jaz postavljen, povedati ino ne zatajiti, ni ednomu talu priložiti ale vzeti, ne za mite, ne za lúbezni, ne za sovraštva volo, temeč to pravo božjo resnico povedati, tako mene stanovito ino resnično na moj poslednji den pomagati Oča i sin i sveti Duh, pomagaj i ta nega sveti Evangelij. Amen.« (IMK 1898, str. 47.)*

* Zaključna rečenica »pomagaj i ta nega sveti Evangelij« ne priča »o piscu s protestantsko orientacijo«, kakor je sodil Kidrič (Zgodovina slov. sl. od zač. do Zoisove smrti, Lj. 1929-38, str. 80), ker se ponavlja v spodaj objavljenih prisežnih tekstih (gl. str. 251-3), uporabljenih pred škofijskim cerkvenim sodiščem. Formulacija je prišla v prisežne tekste najbrž zaradi tega, ker so se nekoč prisežniki pri priseganju dotaknili evangeliarja ali pa biblije.

Drugi ohranjeni prisežni obrazci za priče so temu po obliki močno podobni, čeprav so nastajali na različnih krajih naše domovine in so nanje jezikovno vplivali različni dialekti. Temu bi lahko iskali vzrok v nemških predlogah, ki naj bi bile merodajen zgled za vse slovensko ozemlje, lahko pa domnevamo že tudi do neke mere ustaljeno domačo prakso, in sicer predvsem za ozemlje nekdanje Kranjske. Jezik, ki se kljub pogostim očitnim dialektičnim posebnostim skoraj nikoli povsem ne izenači z dialektom, daje z meddialektično mešanico in številnimi tujkami, med katerimi so nekatere specifične, slutiti nekakšen poseben uradniški jezik. Ta je le v redkih primerih vplivan od knjižnega jezika, tudi pravopisno se naslanja bolj na nemščino in skoraj redno ignorira pravila, ki so jih uveljavili protestanti in ki se jih je bolj ali manj držala tudi katoliška verska književnost. Vendar so to za zdaj še približna ugibanja na osnovi splošnega vtisa ob znanem gradivu, ki ga bi bilo treba temeljito jezikoslovno preiskati. Zaenkrat naj služi za približen vtis ob primerjavi z zgoraj navedenim obrazcem še obrazec prisege za priče iz ljubljanske mestne prisežne knjige:

»Jest N. persežem s to mojo rotù gospudi Bogù nebeškimu, da jest hočem u teh rečeh, ker bodem sedaj uprašan, ta čista prava resnica nekomer k lubu, prijazni oli k žalosti inu za obeniga darù oli druge reči volo, samuč tu, kar je meni vedeče, ta prava risnica povedati, kakù jest teistiga hočem na muj posledni dan užiti inu taku meni tega Bug pomagaj. Amen.« (LMS 1884, str. 208-9; LMS 1887, str. 284.)

Od takšne oblike odstopa le prisega za priče, zapisana v prvem desetletju 17. stol. med sodnimi zapisniki cistercijanskega samostana v Vitrinju na Koroškem. Ta ima dvodelno obliko, kakršno smo ugotovili pri fevdalnih in kmetskih prisegah in pri službeni prisegi dacarja. Ker takih dvodelnih priseg od druge polovice 17. stol. skoraj ne zasledimo več, oziroma se ohranjajo le v tistih primerih, ko gre za staro tradicijo, bi se dalo soditi, da so dvodelni prisežni obrazci starejša oblika priseg, ki so jih od 16. stoletja dalje začeli izpodrivati celoviti prisežni obrazci, in sicer najprej v mestih.

Razen že navedenih so bili doslej objavljeni še naslednji obrazci priseg za priče: obrazec, ki je bil leta 1624 posebej prirejen za zaslíševanje idrijskih kmetov (M. Rupel, SR 1956, str. 148-9), prisežni obrazec, ki si ga je v svojo rokopisno zbirko pravnih obrazcev in predpisov zapisal ljubljanski pisar Hans Laybasser leta 1641 (M. Dolenc, Kron 1935, str. 103), obrazec v knjigi formularjev ljubljanske škofije iz konca 17. stol. (M. Golia, SR 1958, str. 135), prisežni obrazec, ki ga je v zapisno knjigo trga Ptujске gore 1696 zapisal župan Gigler (M. Slekovec, Župnija sv. Lovrenca na Dravskem polju, Mrb. 1885, str. 134) in obrazec, ki ga je 1715 zapisal vuzeniški župnik in dekan Jamnik (ČZN 1905, str. 82).

Da je tudi pri takšnih prisegah prič bil v navadi predhoden nagovor, vendar brez zveze z vsebino prisege, nam priča odlomek takega uvodnega nagovora pred obrazcem v Laybasserjevi zbirki. Šlo je očitno za nekakšen pravni pouk o prisegi. Vzorec takega uvodnega nagovora pred priseganjem prič nam je ohranil Fran Miklošič v svoji čitanki:

»Vsakatera priča, katera eno pravu učeno resnico hoče storiti inu perseči, ima gori vzigniti tri perste, per tem pervim perstu, to je ta palc, ta zastopiti Bog Oča, per tem drugim perstu Bog Sin, per tem tretjem perstu Bog Sveti Duh; ta druga dva notri v roki ležeča persta pomenita, ta eden, kateri je ta četerti perst, to keršansko dušo, katera je skrita pod tem človejstvam ali životam; inu ta peti ali majheni perst pomeni tu telu

koker je tu telu majhino šacati proti te zlahtni duši; pak per ti celi roki se zastopi en sam Bog inu stvarnik zemle inu nebes itd.« (Slovensko berilo za osmi gimnazijalni razred, Dunaj 1865, str. 41-2.)

Vse do sedaj obravnavane prislege imajo vkljub vidnim razlikam neko skupno potezo. Vse so slovesno zagotovilo določenega zadržanja v bodočnosti, so predvsem s prisego (dotaknitvijo posvečenega predmeta ali dvignjenimi prsti) podkrepljene obljube. Takšne prislege se označujejo za promisorične. Pravna terminologija pa pozna v nasprotju s promisoričnimi še asertorične prislege, to je potrditev že podane izjave s posebno prisego. Za takšne individualne prislege se le redko uporabljajo ustaljeni obrazci, po večini se na ustaljen oblikovalen način sestavljajo besedila priseg za vsak posamezen primer. Takšne vrste priseg so bile vedno bolj versko dejanje in so se menda prisegale v cerkvah ali ob prisotnosti duhovščine. Vsaj na sodnih zborih kot ostanke nekdanjega ljudskega sodstva se take prislege niso opravljale. O tem je zapisal naš najboljši poznavalec ljudskih sodišč Metod Dolenc: »Akt zapriganja na samem sodnem zboru je bil velika izjema. Zaprisega je bila verski akt, ki spada v delokrog dušebrižnikov. Zdi se, da je bilo resnično zapriganje izvršeno vedno v cerkvi ali v hiši, ki spada cerkvi ali samostanu (npr. komende nemškega viteškega reda v Novem mestu). Za izvršitev zapriganja je bil dovoljen tucatami daljši rok, v katerem naj se ponujeni dokaz po prisegi resnično izvede. Iz zapisnikov o vinogorskih pravadah izvemo, da je morala priča — navadno — še pred zapriganjem opraviti spoved. Zahtevala se je torej, da bo prisega čista, verska priprava.« (ZZR 1940, str. 77).

Največ takšnih individualnih potrditvenih priseg se nam je ohranilo v zapisnikih oziroma protokolih patrimonialnih sodišč zemljiških gospok. Ta so razsojala o civilnopravnih in lažjih kazenskih zadevah njihovih podložnikov. Objavljeni so teksti takih priseg iz škofjeloškega gospodstva iz leta 1627 (LZ 1891, str. 704), iz leta 1694 (LZ 1890, str. 768) in iz časa neposredno po letu 1753 (Loški razgledi 1960, str. 221), iz blejskega gospodstva z dne 9. decembra 1648 (Slovenščina v dokumentih skozi stoletja, Lj. 1971, 30, št. 10) in z dne 28. sept. 1699 (tam, str. 30, št. 12), iz gospodstva Polhov Gradec z dne 8. mar. 1675 (SR 1958, str. 128), iz gospodstva Dol z dne 16. maja 1690 (Slovenščina v dokumentih . . . , str. 30, št. 11), iz zapisnikov cisterijanske opatije v Kostanjevici z dne 20. okt. 1746 (ZZR 1924, str. 107) in iz arhiva stiškega cisterijanskega samostana prisegi z dne 21. febr. in 13. mar. 1760 (IMK 1905, str. 93, 94). V zvezi z gorskimi pravadami so nastale prislege 24. okt. 1730 v Novem mestu (ZZR 1921, str. 88), 9. okt. 1735 prav tam (tam, str. 88) in 6. okt. 1761 v Soteski (ČZN 1931, str. 106). Kadar so se pravdali med seboj podložniki dveh zemljiških gospok, so poiskali nepristranskega sodnika; ob takšni poravnavi pred nepristranskim sodnikom je nastala prisega leta 1747 v Višnji gori (ČZN 1931, str. 104). V takšnih pravadah je šlo pretežno za neplačane dolgove, sečnjo v tujem ali spornem gozdu, nedovoljen ribolov in podobno. Tožbo o nedovoljenem postopanju biričev ribniškega gospodstva proti hlapcu in podložniku ortneške graščine je šla pred deželno sodišče v Ljubljani. Tožnika sta tu pravdo dobila, potem ko sta 6. febr. 1700 s slovesno prisego potrdila izjave o mučenju v ribniški ječi (IMK 1897, str. 66). Pravde med kranjskimi svobodnimi kmeti (svobodniki, slobodini) so se vršile na deželnem glavarstvu v Ljubljani; iz sodnega protokola deželnih svobodnikov so bile doslej objavljene slovenske prislege z dne 9. sept. 1716, 11. dec. 1734 in 1. jun. 1744 (Slovenščina v dokumentih . . . , str. 31, št. 14; str. 36, št. 18; str. 35, št. 17). Individualna prisega,

ohranjena v vicedomskem arhivu v Ljubljani, je 11. jun. 1676 (IMK 1896, str. 84) nastala verjetno zaradi pritožbe proti razsodbi mestnega sodišča, ker je bil vicedom na Kranjskem prva prizivna instanca za prebivalce mest (J. Polec, ZZR 1928, str. 127).

Edina doslej objavljena slovenska prisega iz sodne prakse mestnih sodišč je nastala 1. mar. 1735. Besedilo te prisege je posebej zanimivo, ker pomeni glede na doslej znano gradivo vrh vpliva baročnega načina izražanja v uradnem jeziku. V uvodnih in zaključnih frazah prisežnih obrazcev in zapisanih besedil individualnih priseg se proti koncu 17. stol. začenja opaziti postopno kopičenje in ponavljanje izrazov in novih sklicevanj. Prvotnemu pozivanju na boga, pa včasih še na svetnike in evangelij, ki je bilo v navadi še dolgo časa po zatrtju reformacije pri nas, se pridruži Marija z različnimi epiteti, množi pa se tudi izrazje klicanja kazni zaradi morebitne krive prisege. Tako pridemo postopoma do nabuhlega okvira, ki po obsegu dvakratno presega jedro prisege. Naj za zgled tu navedem samo ta razširjeni okvir:

»Jest... persežem Bogu Očeto, Sino inu Svetemo Duhu, lube device matere Marije, vsem božjim svetnikom inu svetnicam, vsem nebeškim angelcam, ne na prošno, ne skuz šenkengo, ne iz sovraštva, ampak za same pravice vola... . . . koker meni pravi Bog pomaga, prečastita brez vsega madeža spočeta devica inu mati božja Marija, use božije svetnike inu svetnice, tudi sveti evangelij inu naša katolska vera na mojo posledno uro, kadar se moja duša od telesa ločila bode, aku sem jest v te viže kervo persegal, na le-tem sveto zdej s pravico štrafan, tankei tudi od mojgu stvarnika Kristusa Jezusa svete gnade inu miloste, ja tudi od gmajništvo vseh svetnikov inu svetnic na vekomaj odločen inu ferdaman bodem. Amen.« (L. Stiasny, Kamnik, Lj. 1894, str. 175.)

Matrimonialne zadeve, tožbe zaradi očetovstva, ločitvene in podobne pravde niso bile v pristojnosti svetne, marveč cerkvene gosposke, zato jih v dosedanjih primerih nismo srečali. Pa tudi sicer slovenske prisege iz takšnih pravd doslej skorajda niso bile objavljene. Vzrok je najbrž kočljivost vsebine, ki so se je dosedanj objavitelji, po večini katoliški duhovniki, ogibali. Je pa to gradivo pravzaprav najbolj zanimivo, ker nudi vpogled v zasebno življenje naših prednikov, ki ga takratna književnost, služuča zgolj verskim namenom, ni upoštevala. Doslej znano in objavljeno gradivo te vrste, kakor prisega nezakonske matere iz začetka 18. stol., ki je bila zapisana kot primer v rokopisni zbirki Codellijev, gospodov v Tacnu pri Ljubljani (M. Rupel, SR 1958, str. 128-9), prav tako za primer zapisani prisegi v knjigi formularjev ljubljanske škofije iz istega časa (M. Golia, SR 1958, str. 135) in dve individualni prisegi o višini dote z dne 5. apr. 1704 iz ljubljanskega kapiteljskega arhiva (IMK 1892, str. 160), predstavljata le obrobne, neznačilne primere. Drugačne pa so prisege, ki jih je v ljubljanskem kapiteljskem arhivu odkril dr. Anton Svetina.*

Škofijski konzistorij — tako se je imenovalo škofijsko sodišče, kateremu je načeloval kot sodnik sam škof, če je bil v Ljubljani, večinoma pa je bil sodnik generalni vikar, a prisednikov je bilo 5 do 6, izbranih iz vrst ljubljanskih kanonikov in iz vrst menihov ljubljanskih samostanov — je bil pristojen razsojati v vseh sporih iz rodbinskega in zakonskega prava in v vseh sporih, kjer je bila ena izmed strank, bodisi kot tožnik ali kot toženec, kak duhovnik ali pa kaka

* Besedilo, ki je od tu dalje natisnjeno ležeče, je napisal dr. Anton Svetina. Teksti, ki jih je odkril, pa so natisnjeni normalno v petitu, in sicer tako, kakor jih je dr. Svetina prepisal iz rokopisov, ker gre za prvo objavo; medtem ko so odlomki in citati priseg v zgornjem besedilu pravopisno prirejani, ker gre za že objavljene tekste v različnih prepisih ali priredbah.

cerkvena pravna oseba. To pristojnost so priznavala tudi vsa tedanja civilna sodišča ter deželne, mestne in podeželske oblasti, ki so dajale škofijskemu sodišču pravno pomoč, če ni moglo samo opravljati pravnomočnih sodb in sodnih odločitev.

V naslednjem bom prikazal nekaj doslej še neobjavljenih slovenskih tekstov iz 17. stoletja, ki sem jih našel v kapiteljskem arhivu v Ljubljani (krajšano KALj).

V fasciklu 67 KALj je ohranjen zapisnik škofijskega sodišča z razprave o zakonskem rojstvu otroka iz župnije Ljubno v Savinjski dolini, ki je bila 11. febr. 1667. Ugotovljeno je namreč bilo, da je imela snaha pred poroko ljubavno razmerje s svojim tastom in je tast moral na razpravi priseči takole:

»Jest Thomash Pernik perseshem, da sem s mojiga sina Schimena neuesto, prednu je bila njemu porozhena, s preshistuam se smessal, inu sem seme moje spustil v nje zhen-sko posodo, tako mi Bog pomagaj inu njega sveti Evangelij.«

Na tej razpravi je bila zaslišana tudi žena prešuštnika in je izjavila, da je sama videla moža v objemu snahe. Káko razsodbo je izdalo sodišče, iz zapisnika ni razvidno, verjetno pa je proglasilo otroka kot rojenega zunaj zakona, kar je bilo za tiste čase usodno, ker so bili nezakonsko rojeni otroci v javnem življenju močno zapostavljeni za zakonsko rojenimi. Da navedem samo en primer: če je hotel nezakonsko rojeni mladenič postati duhovnik, si je moral izposlovati dispenzo samega papeža, da je bil lahko posvečen.

V fasciklu 73 KALj je zabeležen primer tožbe za priznanje očetovstva, v kateri je bila dne 16. avg. 1665 predpisana otrokovi materi prisega, ki se glasi v konceptu takole:

»Jest perseshem, da v tih dveh mesezih pred svetim Primoshem, kateri se meni rajtajo, da bi presgodaj bila rodila, v katerih meni rajta moj sopernik, da bi bila imela spozheti, nisssem obeniga mosskiga tellesa spoznala, tudi od obeniga mossku seme v se prejela.«

Besedilo potem izrečene prisega pa se je glasilo takole:

»Jest Spella Weslaika (pisala se je Bezlaj) perseshem da te ossam tedne pred svetim Primoshem, nesem obeniga mosskiga tellessa spoznala, ali mossku seme v se prejela. Tako mi Bog pomagaj inu njega sveti Boshie Evangeli. Amen.«

Sodišče je v tem primeru na podlagi prisega verjetno spoznalo toženca za pravega očeta.

V istem fasciklu so še zabeleženi naslednji zakonski spori, v katerih so stranke slovensko prisegle:

Dne 24. febr. 1674 je bila pred škofijskim sodiščem v Ljubljani razprava v tožbi Marine Korbič iz župnije Šmartno pod Šmarno goro zoper Andreja Lončarja vulgo Michel zaradi priznanja očetovstva. Tožnica je prisegla takole:

»Jest Marina Korbiza perseshem, da Andrei Lonzhar ali Michell ie mene nousheza sturill, inu to ie negovo samo dete, inu leto persego iest sturim boga ozheta, bogu Sinu, inu svetimu Duchu, da ie prava zhista resniza, da on Lonzhar ali Michell ie meni leto dete sturil inu on ie ta pravi niega ozhe, tako mi Buch pomagaj, inu niega britka martra, sedai inu ob moie possleine uri Amen.«

Tudi tu ni zabeležbe, kako se je ta tožba končala.

Dne 29. jan. 1675 je bila pred škofijskim konzistorijem razprava v tožbi nekega Hoffmana proti vdovi Mariji Magdaleni o izpolnitvi obljube za sklenitev zakonske zveze. V zapisniku je zabeleženo:

»Formula praestanti Juramenti.

Jest Maria Magdalena vdova, perseshem, da v moie shenitni gospodu Hoffmanu sturieni oblubi, ie bila sgouorienu (:zha moia shlachta bode pervuolila:) inu tedai kadar oblubne perstan sem daiala inu preielama, nisem temo poprei sturienemu sgouorienu odpovidala, tudi nissam rekla, da ozhem super uoilo moie shlachte, shenitna moia oblubo sturiti ali darshati. Taku mi Buch pomagai, inu niega sueti Evangelium sedai inu ob moiem poslednem zhasu.«

Takih sporov o izpolnitvi obljube za sklenitev zakona je v škofijskih sodnih zapisnikih navedenih nešteto. V večini primerov je škofijsko sodišče vztrajalo, da se obljubljeni zakon sklene. V predmetnem primeru pa je sodišče verjetno na podlagi zgoraj navedene prisege zavrnilo tožbeni zahtevek o izpolnitvi zakonske obljube.

Podoben primer je bil spor med Jurijem Marnom in Ano Marijo Malek iz Kranja o izpolnitvi zakonske zveze, v katerem je sodišče pripustilo dne 23. sept. 1675 toženo zaročenko k prisegi, ki se glasi:

»Jest Anna Catharina perseshem da Jurio Marno nisssem roke dalla k eni neuestni oblubi, tudi nisssem rekla da obenimu drugimu nozhem se omoshiti ampak niemu. Taku meni Buch pomagni sadai inu ob moie smertni uri.«

Tudi v tem primeru je sodišče verjetno tožbeni zahtevek zavrnilo.

Dne 13. jul. 1675 je škofijsko sodišče obravnavalo zakonski spor med zakoncema Gregorjem Natrejem in Katarino Cankar (verjetno njeno dekliško ime) za razvezo zakona. V tem sporu je tožnica dala tole prisego:

»Jest Catharina Zankarza perseshem, da moi mosh vse ta leta katere sua vkupaj porozhena shiuela je skussal mossku opravilu smano imeti, ali obenkrat ni mogel svojga glida notri v mene vpraviti, ali mossku seme vme spustiti, da tako nikoli se ni smani smassal po sakonski vishi. Tako mi Bug pomagaj inu sueta Boshji Evangeli. Amen.«

Škofijsko sodišče je verjetno razvezalo zakon.

Drugačne narave in dosti mlajša je prisega, na podlagi katere so izvršili prepis posestva. Torej ne gre za zakonske zadeve, ki so jih svetna sodišča odstopala cerkvenemu, ker je bilo edino pristojno zanje, pač pa za patrimonialne zadeve škofijskih podložnikov.

V fasciklu 232/5 KALj je ohranjena slovesna prisega, ki jo je 31. jan. 1733 dal pred upraviteljem kapiteljskih posestev ljubljanske škofije Matijem Jelovškom podložnik Andrej Plevel. Plevel je prevzel po poravnavi z očetom in brati očetovo posestvo. Ta prisega je nadomeščala izročilno pogodbo, tako da je mogel upravitelj na osnovi te prisege vpisati spremembo posesti v urbar. Takole se glasi tekst prisege:

»Jest Andre Pleueu, Persheshem Bogo otchetu, Sinouo, inu Suetimo Duho, Lubi Divizi Maria, Vsem Boshiem Suetnikam, innu Vsem Angelzam, S eno Zisto Persego, De sem iest s mome otchetom Gregorjom Pleuelom, Jeni s brathom moim Josepham Pleuelom pred enim letam per eni Glichu, na tako Visho populnema Se gliachau, de otshetou Grant, ali Semla po otshetouo Smerti meni pade, iest Pak Moimo Bratho Josepho 300 F. L. W. tem drugem sestram pac Vsake posebe 150 f. L. W. Jeni otshetou Sa en Phrbolshek 160 f: L: W: Gotouech Denariou Van date morem, ieno de zgor Jemenuane moi Otsha, Jenu tudi Brath Joseph To Glichengo sta populnema Poterdilla Koker meni prau Buch

inu ta Sueti Evangeli, Jeno Nahsha Katoliska Vera, inoi pres Vsega madesha Spozheta Diuiza, Jenu Mathi Boshia Maria, ieno Vse Suetniki na moi posledni Dan pomagate hozio amen.«

Zapis te prisege je napravil in s podpisom potrdil njegovo verodostojnost kapi-teljski oskrbnik Matija Jelovšek sam.

Slovenski citati v sodnih zapisnikih

Pravzaprav bi sem sodile skoraj vse slovenske individualne prisege, ker so se nam ohranile v protokolih in arhivih sodišč. Vendar tu mislimo na drugačne vrste citatov, ki so se ohranili v zapisnikih o zaslišanju prič oziroma komisij-skih ogledih na kraju samem ali pa v tožbenih dopisih. V teh primerih se je očitno vsaj cerkveno sodišče posluževalo avtentičnega zapisovanja za tožbo pomembnih izjav ter spornih in žaljivih besed obtoženih, in če so bile te izre-čene v slovenščini, so se tudi v slovenščini zapisale. Kako daleč je segala in koliko se je uporabljala ta praksa, zaenkrat še ni mogoče trditi. V znanih pri-merih pa gre za vsebinsko zanimive in izrazno bogate stavke, ki nam vsaj neko-liko nudijo vpogled v nekdanji govorjeni slovenski jezik.

Prvi tak primer je objavil in komentiral Mirko Rupel v enem svojih prispevkov k protireformacijski dobi pod naslovom Slovenščina v zapisniku o preiskavi proti vikarju Gregorju Bedalu 1623 (SR 1958, str. 123-7). Svoj komentar je zaklju-čil s sodbo: »Tako nam naš rokopis razodeva živo, ljudsko govorico pred 335 leti, bolj kakor knjige iz tistih časov, saj so le-te zvečine prevodi iz tujih jeziko-« (Tam, str. 127.) Najdba tožbenega pisma Filipa Trpina nam to podobo o nekdanji govorjeni slovenščini lepo dopolnjuje, hkrati pa priča, da način citi-ranja v zapisniku o ponašanju vikarja Gregorja Bedala ni bil enkratni primer, ampak verjetno dokaj razširjena praksa.

V fasciklu 68/1 KALj je dopis Filipa Terpina, vikarja in škofijskega komisarja v Braslovčah, zabeležen dne 22. nov. 1651. Predmet mu je pritožba faranov žup-nije Trbovlje zoper tamkajšnjega vikarja, ki je bil doma nekje na Primorskem, zaradi incidenta, ki ga je zakrivil ta vikar. Dopis je bil naslovljen na general-nega vikarja v Ljubljani s predlogom, naj škofijsko sodišče postopa zoper tože-nega vikarja in naj da njemu, Terpinu, navodila, kako naj v tem primeru na-dalje postopa. Incident pa se je zgodil takole:

Na pustno nedeljo je bila v župnijski cerkvi v Trbovljah poroka mladih zaro-čencev v dopoldanskem času. Po cerkvenem obredu so šli svatje v župnišče, kjer so opravili podpisovanje in je bila tudi majhna zakuska. Ko so svatje zapu-ščali župnišče, nevesta in njena družica sta hodili z roko v roki z materjo, je prihitel vikar za njimi, iztrgal nevesto in njeno družico iz rok matere in ju peljal nazaj v župnišče. Ko je starešina, ki je bil odhitel že pred svati na dom mladoporočencev, izvedel za to vikarjevo dejanje, je pohitel s še eno pričo na-zaj v župnišče, kjer je našel vikarja v objemu obeh deklic in ga vprašal, kaj to pomeni. Vikar ga je nahrulil z osornim glasom: »Sem boljše hlapzhizh kokar so one deklice: kadar bude pet krave sa en grosh, tedaj jim te kranzlna bom dal.« Ko je starešina ponovno opomnil vikarja, da je njegov postopek nečasten in ne-vreden njegovega poklica, mu je vikar odgovoril: »Muzhi mi ty: ali ti bom dao terana piti.« Starešina pa: »Gohspod, ste se davi praeposnu umili, da bi mi vi dajali terana piti.« Nato je vikar vzdignil roko proti starešini, zakričal in rekel:

»Mashtur pesstujem; ti si en hudi farhski Schellm, da ti meni budess doshao te-rana piti«. Nakar so obojestransko padale še psovke, ki jih Terpin tu ni mogel navesti.

Ko je prišla priča, ki je skupaj s starešino rešila obe deklici iz rok vikarja, v petek po tej nedelji s še nekim vaščanom h krstu in je nanesel pogovor na starešino, je začel vikar groziti: »Kurbin ushivi schellm bi imeu vedit da sem jest en schlachtnik, jest ga ozhem vzhiti, da se bo sam sebi smilil.« Ko sta boira rekla vikarju na te grožnje, da je starešina časti vreden mož in da ni pripravljen, da bi bil skupaj z njim kaznovan, je vikar odgovoril, kaj neki mislijo s tem, da bi bil skupaj z njim kaznovan. »Ima vedit da sem jest en Lach: takò na pissi, mu jo zhem nastaviti, kar bo po sebi pogledal, nu ga bo slodej vseu.«

Kako se je ta incident končal, iz arhivskih virov ni razvidno.

Slovenščina v tem pismu je zanimiva še z ene plati. Duhovnik, ki se je ponašal tako razbrzdano, da so ga morali župljani tožiti pri nadrejenih, torej pri braslovškem župniku, je bil Italijan in še plemič. Da je dobil službo v vikariatu s slovenskim prebivalstvom, je moral znati primerno slovenski, kar lahko analogno sklepamo iz zahtev do drugih duhovnikov (prim. Slovenščina v dokumentih . . ., str. 10, št. 35; str. 12, št. 47; M. Golia, Slovenica I, SR 1958, str. 133). Slovenščina mu je delala težave v fonetiki in oblikoslovju, kar se dobro vidi iz gornjega zapisnika, obvladal pa je ljudske rečenice in se skušal jezikovno povsem prilagoditi službenemu okolju. V tem pa se kaže jezikovna odpornost našega kmeta v prejšnjih stoletjih, ki je nujno terjala od tujerodnih priseljencev, pa naj so bili še tako družbeno zvišeni, asimilacijo.

Sodbe

Če je morala potekati večina sodnih procesov v prvi instanci in pravde na ljudskih sodnih zborih v naših krajih pač po nujnostih okolja v slovenskem jeziku, so se morale v tem jeziku razglasiti tudi sodbe, ker jih ljudje drugače ne bi razumeli. Vendar so se te v sodnijske protokole zapisovale praviloma v nemščini. Doslej je bila znana izjema v tem postopanju šele iz leta 1749, pa še v tem primeru najbrž ni šlo za protokoliranje, ampak za javni razglas smrtne obsodbe »in crimine sodomiae«, pač zaradi homoseksualnih odnosov (M. Rupel, Protireformacija in barok, Zgodovina slovenskega slovstva I, Lj. 1956, str. 313). Vendar tudi tekst te sodbe doslej menda še ni bil objavljen. Zato je tem bolj zanimiva in pomembna sodba, ki jo je v ljubljanskem kapiteljskem arhivu našel dr. Svetina zapisano v slovenskem jeziku (fasc. 73 KALj).

Dne 13. jul. 1675 je bila razprava o tožbi med dvema zakoncema iz Polhovega Gradca. V primeru je šlo za zakon brez otrok. Zanimivo je, da je na razvezo zakona tožila žena, ki je verjetno želela imeti otroka. Cerkevno sodišče seveda takega razloga ni imelo za dovolj tehtnega za razvezo zakona. Tožbeni zahtevek je bil zavržen, kakor to prikazuje sodba, zabeležena v zapisniku v slovenščini:

»Sententia.

Marush Siberniza ni do vishala zhes Andrea Sibernika suoiga Gospodaria tolko sakonskega della slabost, da bi se mogel Sakon resdreti. Sa to is skofie oblasti ie obema nalošenu da imata kakor posthena drusheta sakonsku vkupai shiveti v karshanski inu sakonski lubezni. Zha ie pak kdi superniga med nie versheniga, da se na more po niech volie obeden porod dobiti, toisti imata oba v poterpeshliuosti nossiti inu od Buga.«